

SZABÓ BÉLA

MINISZTERI RENDELETEK ÉS TESTNEVELÉSI TANTERVEK CÉLKITŰZÉSEINEK
ELEMZÉSE 1850-1944 KÖZÖTT

1. RÉSZ

A tanulmányban az egri fiú középiskolák testnevelés tanításának kialakulása, fejlődése folyamatában kívánom elemezni, értékelni a középiskolai testnevelést szabályzó és meghatározó miniszteri rendeleteket és testnevelési tanterveket 1850-1944 között.

Tanulságai nemcsak történetiek, hanem széles értelemben társadalmiak és kifejezetten pedagógiai jellegűek is. A középiskolai testnevelés reformjának olyan csúcspontjai, mint az 1883. évi XXX. tc., az 1918-as polgári forradalom és a Tanácsköztársaság idevágó törekvései, az 1924. évi XI. tc. és az 1934. évi XI. tc. mind a polgári kornak, mind az első proletárhatalom nevelési-oktatási elméletének és gyakorlatának összehasonlító történeti vizsgálatára nyújtanak kedvező alkalmat, mai napig érvényes tanulságokkal.

Az órarend szerinti testgyakorlati oktatás kezdete

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverését követő osztrák katonai diktatúra, az abszolutizmus uralma egyik pozitívumának tekinthetjük az oktatási rendszerünk minőségi változtatását, amely az osztályrendszerű tanítás bevezetését eredményezi. Az 1850-ben ránk kényszerített, a középiskolai oktatást meghatározó ENTWURF "gymnasztika" néven a bevezethető rendkívüli tárgyak közé sorolta a testnevelést. Tanítása a hazai iskolákban ez időszak kezdetén vált maradandóvá, s lett az oktatás szerves része.

Az egri ciszterci gimnáziumban -- az országban az első között -- 1856-tól rendszeres az órarend szerinti testgyakorlati foglalkozás. A tanítás anyagáról az igazgatói napló feljegyzéseiből és a gimnasztikai szabályzatból szerezhetünk tudomást. Művészies ugrást; az állványos szerkezetre felfüggesztett köteleken, rúdon és kötélletrán mászást, függeszkedést, hintázást; a lengőgerendán egyensúlyozást, és voltigirozást gyakoroltatták a tanulókkal.

A Bach-rendszer bukása után, 1859-től az újból életrehívott Helytartótanács irányítja az iskolaügyet. Legfontosabb feladatának tekinti, hogy az 1948 előtti tanrendszer és az Entwurf előnyeinek felhasználásával a hazai viszonyokhoz alkalmazkodó új rendszert dolgozzon ki. Véleménynyilvánításra kérték fel a gimnáziumok tantestületét.

Az egriek 1861. június 17-i tanulmányi értekezleten beszélték meg a lecketervvvel kapcsolatos kérdéseket. A testgyakorlás egyértelmű pártfogását jelzi, hogy kérdésfelvetés nélkül javasolják tanítását: "a gymnasztika, úszás vagy más testgyakorlatokra alkalom nyújthatik, az ifjak testi növelése és edzése tekintetéből adassék, s hagyassék meg nekik ez is."

Az 1861/62. tanévben ideiglenesen bevezetett tantervben a rendkívüli tantárgyak sorában -- francia nyelv, ékesírás, rajzolás, éneklés -- megtalálhatjuk a gymnasztikát is. Heti 2 órát biztosít külön az I-II., III-VI. osztály és a felgymnásiumi" ifjak számára.

Testgyakorlás a dualizmus időszakában (1867-1918)

1967. szeptember 20-21-22-én Budán összehívott tanulmányi értekezleten az elnöklő Eötvös József vall. és közoktatási miniszter "széles ügyismerettel s átható érvekkel terjeszti elő, hogy közoktatásunk s köznevelésünk átalakítása elutasíthatatlan szükségké váljon." Az ország összes tankerületi főigazgatója és valamennyi gimnáziumi és reáliskolai igazgató előtt ismertette a középiskolák újjászervezésének alapelveit. Nem hagyta érintetlenül a testgyakorlás ügyét sem. Oktatását az új tanterv kötelezővé teszi a 6 osztályú gimnáziumban. Az 1867/68. tanévben az átálláshoz szükséges előkészületek megtétele miatt csak az I. és V. osztályban taní-

tanak az új rendszer szerint. Egerben "a testgyakorlás végre mind a két osztályban szintén kötelezett" tantárgy. A többi osztályok lecketervét ez évre még érintetlenül hagyták. A kötelezett tanulmányok mellett mint szabad tantárgyat, a "gimnastiká"-t is ajánlották és tanították.

Az 1868. évi tanterv már meghatározza a testneveléstanítás célját: rendszeres gyakorlás által cészerűen fejleszteni a testet, fokozni annak erejét és ügyességét.

A kisgimnáziumban (I-IV. o.) heti 2-2 órán szabad-, rend-, eszközön végezhető és eszköz gyakorlatokkal foglalkoztatják a tanulókat, az egész test igénybevételével. A nagygimnáziumban (V-VI. o.) ugyanezek a gyakorlatok, fokozottabb terheléssel, kiegészülnek a katonaságra előkészítő fegyvergyakorlatokkal és alakzat-változtatásokkal.

PAULER ÁKOS minisztersége idején az 1876/77-es tanévben ismét rendkívüli tanulmányok sorában került a testgyakorlás. Tanterv határozza meg a tanítás anyagát az I-II., III-IV. és az V-VIII. osztályokban. (Ekkor már nyolc osztályú a gimnázium.) Heti 2-2 órában rend-, szabad-, kéziszergyakorlatokat, szabad- és rúdugrásokat végeznek a tanulók. A szerelvényein különféle mászásra, hintázásra is van mód. 1878-tól alkalmazzák SPIESS szabadgyakorlatait az I-IV. osztályban. Az V-VIII. osztályban fél óráig rend- és szabadgyakorlatokat, fél óráig szergyakorlatokat végeznek JAHN rendszere szerint.

A középiskolák rendjét TREFORT ÁGOSTON 1883. évi XXX. tc-e szabályozta. Ez a törvény továbbra is a középiskola kétféle típusát különbözteti meg: a gimnáziumot és a reáliskolát. Mindkét iskola feladata, hogy az ifjúságot magasabb általános műveltséghez juttassa és felsőbb tudományos képzésre előkészítse. A tanítás heti óráinak számát "nem tekintve a tornatanítást, az alsó négy osztályban osztályonként 26-ra, a felsőbb osztályokban pedig 28-ra szabta meg".

A testgyakorlatot, tekintettel a katonai gyakorlatokra, ismét felvették a középiskola rendes tárgyai közé. Osztályonként hetenként 2-2 órát biztosítottak. Az 1883. évi tanterv elképzelése lényegesebb vonásaiban az 1876. évitől alig változott. A testneveléstanítás anyaga és az ok-

tatás módszere jelentős lemaradást mutat a többi tantárgyhoz képest. Évenként változtatják az oktatás programját, mert nem találják célszerűnek a német tornarendszer követését. 1885-ben és 1886-ban korszerűsítésre törekcszenek. Fejlődést jelent, hogy a szabadgyakorlatok mozgásanyagát SCHREBER MÓR gyógytornájával bővítik. Ezekre a gyakorlatokra BATIZFALVI SAMU már 1856-ban felhívta a közvélemény figyelmét, de a szakmai körökben csak most kezdik értékelni Próbálkoznak a svéd gyakorlatok meghonosításával is. A szerelvényeken való tornázást szerygyakorlatok váltják fel. Az IV. osztályban elrendelik a katonai rendgyakorlatokat, késő őszi s téli száraz napokon a menetgyakorlatokat. Katonai előképzésben részesítik az VIII. osztály növendékeit. A játékot teljesen elhanyagolták.

Az 1886-87-es tanév négy csoportba sorolja a tanítás anyagát: rendgyakorlatok, szabadgyakorlatok, szertornázás: mászás póznán, kötélén létrán, korlát, nyújtó, gyűrűhinta, ugrás (V-VIII. osztályban bakugrás is), ló-gyakorlatok, hordások; valamint játékok. Heti 2-2 órában az I-IV. és V-VIII. osztályokban azonos anyagot tanítanak.

Az 1888-as tanterv már osztályonként megjelöli, hogy mit kell tanítani. Az első osztály szerygyakorlati anyaga fokozatosan bővül a felsőbb osztályokban.

- I. osztály: részutos- és vízszintes létra, korlát lebegőfa
- II. osztály: lóugrás, nyújtó, gyűrűhinta, rohamugrás,
- III. osztály: bakugrás,
- IV. osztály: lengőkötél, lógurás.

Az V-VI. és a VII-VIII. osztály tanulói katonai előképzésben is részesülnek: a gyalogságnál használt taktikai gyakorlatokkal ismerkednek meg. A magas és távugrás az új testgyakorlati ág, az atlétika bevezetésének kezdete.

Ez a tanterv csak egy évig volt érvényben, mert a szükséges felszereléseket országos viszonylatban nem tudták biztosítani. Az 1889-90-es tanévben ismét az 1887-es tanterv alapján tanítottak.

A testnevelés reformálására irányuló európai mozgalom hazánkra is áttcrjedt. A század 90-es éveiben miniszteri rendeletek "az elméleti tárgyak tanításával járó szellemi megfeszítés ellensúlyozására szánt torna-

gyakorlatok mellett" először a különböző játékokat vezették be, majd a kirándulásokat rendszeresítették. 1892-ben a korcsolyázást, a fürdést és az úszást sorolták be a nevelésnek nemcsak kellemes szórakozást nyújtó, hanem az ember szervezetét is nagymértékben és többoldalúan edző és erősítő tényezői közé.

A sportági szövetségek kialakulása idején az 1890. évi Középiskolai Rendtartás 26. §-a értelmében "középiskolai tanuló semminemű, az intézetten kívül álló társulatnak, egyesületnek tagja nem lehet". Hasonlóan rendelkezik a VKM 1913. január 6-án kiadott szigorú tiltó rendelete. Ugyanakkor elrendelik az állami középiskolákban a testgyakorló körök létesítését. Így módot és lehetőséget adtak arra, hogy a tanulók szakszerű vezetés, tanári ellenőrzés mellett sportoljanak, tornásszanak és megfelelő mértékben foglalkozzanak az atlétikával. E miniszteri intézkedés arra indította az egri gimnázium igazgatóságát, hogy szervezze meg a testgyakorló kört. 1913. október 20-án elkészítette az alapszabályát, amely szerint a testgyakorló kör célja: "A tanuló ifjúság testi erejének és ügyességének mennél többoldalú fejlesztése s benne ezután a nemesebb erkölcsi tevékenységre való készség növelése; e célra szolgálnak a testgyakorlás rendes óráin túl a tornateremben, vagy a játszótéren való tornagyakorlatok, időszerű kirándulások, versenyek, a katonai céllövés."

Az alapszabály miniszteri jóváhagyása után 1913. december 6-án alakult meg és kezdte el működését az egri főgimnázium Testgyakorló Köre.

1891-től elrendelik, hogy a tanítási órákon több játékot alkalmazzanak. Nagyobb súlyt fektetett a testgyakorlásra az 1899. évi tantervi revízió. A hetenként és osztályonként kötelező 2-2 órán kívül 1-1 órában kötelező játékdélutánok bevezetéséről gondoskodnak. A játékokat azonban csak 1903-ban sorolják fel.

CSÁKY ALBIN miniszter rendelkezése nyomán honosítják meg az iskolai tornaversenyeket. 1891-ben rendezték meg országos szinten az elsőt. 1891-től elrendeli az évenként rendezendő intézeti tornaversenyek megtartását. 1893-ban Csáky Albin utasítást ad a versenyszámok csoportosítására. Külön értékeli a tömeges és az egyéni versenyek eredményeit. Tömeges verseny: szabadgyakorlat, katonai rendgyakorlat, szergyakorlat, kötélhúzás. Egyéni verseny: távol-, magas-, rúdugrás, futás, akadályfutás, súlydobás, ge-

relydobás, mászás, függeszkedés, birkózás.

WLASICS GYULA minisztersége idején azonban anyagot ír elő az I-IV., V-VIII. osztályokban az 1900. évi tanterv. Újat jelent a négy- és nyolcütémű szabad-, súlyzó és botgyakorlatok alkalmazása. Csak a mászókötel és pózna, létra-, nyújtó-, gyűrű-, hinta, körhinta, szergyakorlatokat hagyták meg a tanulók ügyességének és erejének továbbfejlesztésére. A magasugrás, távolugrás, valamint a testnevelési órától független ifjúsági játékok állandósul a tantervben.

Az 1897-ben megalakult Magyar Atlétikai Szövetség a szabadtéri testnevelés népszerűsítésén is fáradozik. Hatására az 1903-as tantervi utasítás már az atlétikai gyakorlatokat és a játékokat követeli. Az 1906/07-es tanévben a súlyemelést és súlydobást kapcsolják az V-VIII. osztály anyagához.

A századforduló után kétségtelenül változások állnak elő a testnevelésben, melyek a korszerűség irányába mutatnak. (Sajnos ezeket az I. világháború elodázza.) Úgy tűnik, hogy a kormány elismeri ugyan a testnevelés szükségszerűségét, de csak a háború előtti időszakban (a felkészülés idején) ad meg minden határozatos támogatást. A tanítás anyagában jelentős teret biztosítanak a fiúk katonai előképzésére is. Az olimpiai eszme is növeli a testnevelés esélyeit és tekintélyét. Ez az eszme etikai bázisra helyezkedik. P. Coubertin nem véletlenül nevezi a rendezvényeket játékoknak és nem versenyeknek.

Jelentős változást hozott az 1907-es esztendő. Az egész tanítási rendszer és módszer megváltozott. Különösen az oktatás anyaga bővült lényegesen. A német, francia, svéd, angol testnevelési viszonyokat tanulmányozó hazai szakemberek tapasztalatait hasznosítva APPONYI ALBERT közoktatásügyi miniszter elrendeli, hogy minden tornaórán legalább 15 percig svéd gyakorlatokat végezzenek a tanulók. Elrendeli a svéd tornához szükséges eszközök beszerzését is. A szabad levegőn végzett testmozgások, a játék, atlétika, úszás, az akkori korszak szintjén kezdte elfoglalni az őt megillető helyet. A lányok testi ügyességének fejlesztésére a táncoktatás bevezetését javasolják. Az ilyen igyekezetek ellenére szomorú álla-

potok uralkodnak az iskolai testnevelés terén. A közoktatásügyi miniszter jelentése szerint "az elemi iskolák majdnem felében nem volt tornatanítás: a tanítóképzők harmadának nem voltak kellően felszerelt, megfelelő tornahelyiségek, a középiskolák testnevelése is hasonló bajokban sínylődött".

A közoktatásügyi miniszter 1908. márciusában szakértekezletet hívott össze a középiskolai testgyakorlás értékelésére. A három napos tanácskozáson rendkívül nagy súlyt fektettek a "testnevelésnek" a szellemi neveléssel való egyensúlyba hozatalára. Megállapították, hogy a testnevelés r e f o r m o t igényel, mely az élettani és pedagógiai szempontok érvényesülését egyaránt biztosítja, mivel hatással van a jellemképzésre, különösen az akaratere és erkölcsi érzék fejlesztésére. A jelenben, a történelmi események ismerete birtokában önkéntelenül felvetődik a kérdés: vajon a testnevelésre ezt a nagyobb figyelmet nem a feszültebb nemzetközi helyzet tereli a katonai felkészítés miatt? A háború előtt a testi képességek és készségek előtérbe kerülnek.

Ugyanakkor a közvéleményben és az iskolai oktatók egy részének megnyilatkozásaiban erősen tapasztalható a testi nevelés iránti közöny. "Hatalóságaink legtöbbje és közönségünk nem részesíti azt, az azt megillető rokonszenvben és támogatásban. A lövevelés, kutyaidomítás még ma is népszerűbb társalgási tárgy, mint a gyermek testi nevelése."

1910-ben a tornafelügyelő meglepéssel veszi tudomásul, hogy az egri gimnáziumban a testnevelés az országosan kitűzött nevelési és egészségügyi célok megvalósítását szolgálja. Gondoskodtak a megfelelő feltételek biztosításáról. "A tanuló ifjúság derék fegyelmezett magatartást tanúsít... a tornatanítók a testgyakorlást lelkesedéssel párosult tanítással és nevelő hatású irányításukkal eredményesen vezetik."

Az 1886. évi r e á l i s k o l a i tanterv és utasítás a testgyakorló helyek térbeli viszonyairól rendelkezik. A szabadtéri foglalkozások megtartására 360 m²-nél kisebb "nyári tornahelyiség" nem alkalmas. A rendgyakorlatok, "a gerely- és korongvetés, továbbá a játékok kedvéért"

legalább 1000 m² területet kell biztosítani. A tornateremben foglalkoztatottaknak személyenként 4 m²-es terület szükséges. 160 m²-en aluli tornatermet az esetben sem engedélyez, ha az osztályok létszáma 60-nál kevesebb. A fűthető, legalább 15 °C hőmérsékletet biztosító tornateremnek 5 - 5,5 méter magasnak és 240 m² alapterületűnek kell lennie.

Kíváncos -- fogalmazódik meg továbbá a tantervi utasításban --, hogy a tornaórán hazafias dalokat énekeljenek a tanulók, mert "ez hozzájárul a hazafias érzelmek fejlesztéséhez, elősegíti a rhytmus iránt való érzéket."

Kötelezővé teszik a tanév végén a tornaünnepély, a "nyilvános vizsgálat" megtartását. Azért, hogy a felkészülés a tanulók idejét, testi és szellemi energiáját főlöszlegesen ne vegye igénybe, a foglalkozáson csak azokat a gyakorlatokat szabad bemutatni, melyeket a tanév folyamán tanultak. Szándékuk az volt, hogy a "megjelenő szülők, a rendes tornaóra képét lássák". Az ünnepélyes hangulatot versenyekkel, a győztesek, az eredményesen szereplők jutalmazásával kívánják fokozni.

Az egri alreáliskola működésének már az első évében (1890-91) testgyakorlati foglalkoztatásban is részesítette növendékeit. A "tornázás" óráin szabadgyakorlatokat, katonai és tornázó rendgyakorlatokat, magasugrást, távolugrást, nyújtó-, rézsutos létra-, mászó- és korlátgyakorlatokat végeztek.

Az 1906-os r e á l i s k o l a i utasítás szerint a testgyakorlás "a szellemi és testi tulajdonságok összhangzatos képzése, a fegyelemnek és a közösség érzetének megerősítése, valamint a tömegek foglalkoztatása az iskolai tanításnak és nevelésnek egyaránt nagyfontosságú tényezője." Nagy jelentőséget tulajdonít -- az egyéni képességek fejlesztése és a szabad cselekvésre szoktatás mellett -- az ifjúság nagyobb tömegekben való egyidejű foglalkoztatásának. Az igény az volt, hogy az együttes munkában szokja meg a tanuló azt a fegyelmet, melynek alapján az élete későbbi szakaszaiban is önként alárendeli magát a nagyobb egészet alkotó szervezet követelményeinek. Amikor a közös élet- vagy munkaviszonyok között, az akkori közös eszmék, célok határozzák meg az együvértartozást.

Felfogásukban a testgyakorlás nevelőeszköz volt, mert a test fölötti teljes uralom kialakításában, az egészség megerősítésében és fenntartásá-

ban hasznos szolgálatot teljesít.

Az u t a s í t á s ismét foglalkozik a termi és szabadtéri foglalkozási helyek követelményeivel. Előírásai szerint a tornatermet deszkapadlóval kell ellátni. A balesetek megelőzése érdekében a leugrásra szánt helynél fűrészpor-fövény keveréket kell biztosítani. Ez volt akkor a technikailag ismert legegyszerűbb védekezés a sérülések elkerülésére. Követelmény, hogy a tornaszerek mozgathatók legyenek, mert így megfelelő szabad teret tudnak biztosítani a más jellegű foglalkozásokon. A bejárat elé lábtisztító rácsot kellett elhelyezni.

A nyári tornahely tornaszerekkel is felszerelhető. Kíváncsú az is, hogy a játszótér léckerítéssel, élő sövényvel és árnyékot adó fákkal legyen szegélyezve.

Felsorolja a szükséges felszereléseket és a gyakorlatok anyagát.

A tanuló ifjúság katonai szolgálatra való előkészítését a VKM 1908. március 19-én kiadott rendelete értelmében rendszeresítették. Amikor -- a miniszteri rendelet hatására -- a gimnázium és reáliskola vezetése vállalja a VII. és VIII. osztályos növendékek katonai előképzését, a fegyverkezelés és céllovás rendszeresítését, nem gondolhattak arra, hogy 1914. szeptemberében rendkívüli körülmények között nyitják meg az új tanévet. A tanulók játékát, edzését és erősítését szolgáló tornatermeket az I. világháború csatáiban megsebesült katonák ápolására rendezték be. Az életvidám gyerekek közül többen katonaruhában, fegyverrel a kézben értelmetlenül tették kockára fiatal életüket.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1915. szeptember 24-én egységes, új középiskolai tanterv elkészítésére kéri fel BÉLY MIHÁLY és KMETYKÓ JÁNOS szakembereket. Az Országos Közoktatásügyi Tanács által kidolgozott tanterv testnevelési vonatkozású részeit vitára bocsátva kiegészítették, módosították -- "különös tekintettel a honvédelmi miniszter úr által kiadott és a tanuló ifjúságnak a katonai szolgálatra előkészítését célzó Irányelvek-re." Ennek megfelelően az 1916-ban érvénybe lépő fiú középiskolák testnevelésének új tantervében a nevelő tornagyakorlatok, nevelő játékok, nevelő atlétikai gyakorlatok, egyéb testedző gyakorlatok, tánc, kirándulások kiegészülnek a katonai szolgálatra előkészítő gyakorlatokkal. Az oktatás célját: "A tanuló ifjúság egészségének, edzettségének, testi erejének és ügyességének fejlesztése, testi erőt is igénylő

és nemzeti célokat szolgáló gyakorlati ügyességek elsajátítása, az akarat-erő nevelése, önuralomhoz, engedelmességhez, önálló elhatározáshoz és a bajtársiassághoz szoktatás" -ban jelölték meg. Itt már nyilvánvalóvá válik, hogy a pedagógiai célzattal vezérelt testnevelési szakemberek őszinte szándékát mennyire befolyásolja a magyar kormány háborús politikája.

Korszerűsítési törekvések az iskolai oktatásban a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején (1918-1919)

A háborúban súlyos vérvesztést szenvedett, anyagilag és erkölcsileg leromlott országban 1918. október 31-én kirobbant a polgári forradalom. Hullámai november elejére eljutottak vidékre is. Egyszerre föllazult az addigi rend. Mindenféle zavargások voltak, s a hatóság a főlzabadt szenvedélyek megfékezésére, a rend fenntartására megalakította a polgár-őrséget. A tömegek hitték, hogy a forradalom visszaadta a nemzetnek az önállóságát és függetlenségét, a nemzet saját kezébe vette sorsának intézését, s a Magyar Népköztársaság megindult a demokratikus reformok útján. A Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége (VAOSZ) -- magába foglalta a legaktívabb pedagógusokat -- szakszerű munkát kezdett. A budapesti pedagógus szakosztály kezdeményezte az oktatás tartalmi reformjának kidolgozását. Jól tudták, hogy a hazafiságot nem szólalokban, hanem cselekedetekben kell bizonyítani. Decemberben 11 tagú Iskolai Reformokat Előkészítő Bizottságot választottak egy kulturprogram megvalósítására, egy olyan reform kidolgozására, amely az iskolai élet minden területét és tantárgyát érinti, mit kell megváltoztatni a kor követelményeinek megfelelően az iskolában és a modern pedagógus szellemében. Munkaiskolákat kell létrehozni, amelyek szellemének és módszereinek kibontakoztatása a nevelés és oktatás terén érvényesül.

A tantervi munkálatok során ügyeltek arra, hogy a tervek és javaslatok vegyék figyelembe a jövő társadalom igényét. Amikor 1908-tól az új népiskolai tanterv kidolgozásában a gyermektanulmányozók közül Nagy László is részt vett, a testneveléstanítás reformálásával is foglalkozott. Csak most, 1918-ban nyílt lehetősége arra, hogy az Országos Testnevelési Tanács folyóiratában hangoztassa a "Testnevelés és gyermektanulmány" című

cikkében, hogy "a gyermektanulmány szempontjait a testnevelésben is érvényesíteni kell." Ennek megfelelően életkorhoz kötött gyakorlatokat ajánl. Az életkori sajátossághoz alkalmazkodó testgyakorlás teljesen újat jelent a testnevelésben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

SZABÓ Béla: Az iskolai testnevelés kialakulása és fejlődése az egri főgimnázium történetének tükrében (1856-1914)
KLTE Debrecen, 1978.

SZABÓ Béla: A testi nevelés szerepe a középiskolás diákok személyiségformálásában.
MTA Budapest, 1984.